

Günel Ədalət qızı Allahverdiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Xüsusi təhsil kafedrasının müəllimi

NEVROZ, ONUN ETİOLOGİYASI VƏ SİMPOMLARI

Гюнель Эдалет гызы Аллахвердиева

*преподаватель кафедры «Специальное образование»
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

НЕВРОЗ, ЕГО ЭТИОЛОГИЯ И СИМПТОМЫ

Gunel Adalat Allahverdiyeva

*teacher of Special education department
at Azerbaijan State Pedagogical University*

NEUROSI, ITS ETIOLOGY AND SYMPTOMS

Xülasə. Nevroz uzun müddət davam edən xroniki stresslərin nəticəsində inkişaf edir və bu zaman müxtəlif səbəblər üzündən insan onun üçün mürəkkəb hesab edilən bu vəziyyətdən çıxış yolunu heç cür tapa bilmir. İnsanın sosial statusundan, təhsil səviyyəsindən, maddi təhlükəsizliyindən, ailə vəziyyətindən asılı olmayaraq müxtəlif yaşlarda olan kişilərdə və qadınlarda müşahidə edilir.

Açar sözlər: *nevroz, panik atak, təkrarlanan vərdiş, depressiya*

Резюме. Невроз развивается в результате длительного хронического стресса, и в это время в силу разных причин человек не может найти выход из сложившейся для него сложной ситуации. Может возникать у мужчин и женщин разного возраста, независимо от социального статуса человека, уровня образования, материальной обеспеченности, семейного положения.

Ключевые слова: *невроз, паническая атака, повторяющаяся привычка, депрессия*

Summary. Neurosis develops as a result of long-term chronic stress, and at this time, due to various reasons, a person cannot find a way out of this situation, which is considered complicated for him. It can occur in men and women of different ages, regardless of a person's social status, education level, financial security, family status.

Key words: *Neurosis, panic attack, repetitive habit, depression*

Nevroz – sinir sisteminin geri dönən funksional pozğunluğu olub, sinir sistemində uzun müddət ərzində üzücü təsir edən müxtəlif faktorların təsiri nəticəsində baş verir.

“Nevroz” termini ilk dəfə 1776-cı ildə Şotlandiyalı həkimi U. Qullen tərəfindən təklif edilmişdir. XBT-10-da “nevroz” termini əvəzinə “nevrotik pozuntu” ifadəsindən istifadə edilmişdir. Lakin müasir dövrdə “nevroz” anlayışından ali sinir fəaliyyətinin xroniki və ya kəskin stressin təsirindən yaranan psixogen pozuntularını ifadə etmək məqsədilə çox istifadə olunur. Bu xəstəliklər digər etioloji faktorların (məsələn, toksiki təsirlər, travmalar, keçirilmiş xəstəliklər) təsiri ilə əlaqəli olduqda, o zaman onları nevroza bənzər sindromlara aid edirlər.

Nevroz xəstəliyi ilə bağlı aparılan araşdırmalar nevrotik pozuntuların 30 yaşdan yuxarı kişi və qadınlarda daha çox rast gəlindiyini göstərir. Qadınlar nevrozlara daha çox meylli olurlar ki, bu da onların kişilərə nisbətən daha emosional, həssas olmalarından irəli gəlir. Adətən, qadınlarda nevroloji xəstəliklər adətən kişilərə nisbətən daha ağır şəkildə təzahür edir.

Nevroz ən çox hallarda xəstənin zehni fəaliyyətinin enməsinin, fiziki dözümlünün və məhsuldarlığının azalmasının, əmək qabiliyyətinin pisləşməsinin səbəbi olur. Bundan əlavə, nevrozun inkişaf etməsi xəstədə açıq-aşkar xasiyyətin mənfi cəhətinin ifadə olunmasına: münaqişələrə meylliliyə, tez qıcıqlanmaya, təcavüzkarlığa gətirib çıxarır ki, nəticədə onun cə-

miyyətdə təmaslarının məhdudlaşmasına və sosial qruplarda əlaqələrinin pisləşməsinə səbəb olur. Vaxtında və ya düzgün aparılmamış müalicə nəticəsində nevroz psixotik pozuntulara çevrilə bilər ki, bunlar üçün də xəstənin şəxsiyyətinin strukturunun dəyişiklikləri xarakterik olur.

İlk öncə nevrozun yaranmasına səbəb olan amilləri müəyyənləşdirək. Nevroz psixoloji, sosial, genetik və bioloji səbəblərdən meydana çıxma bilər.

Psixoloji səbəblərə pasiyentin uşaqlıq dövrünü normal yaşaya bilməməsi, ailədə münasibətlər və s. aiddir.

Sosial səbəblərə isə maddi durumun yaxşı olmaması, işsizlik və s. aid edilir. Bir çox xəstəliklərdə olduğu kimi nevrozda da *genetik* faktorlar özünü büruzə verməkdədir.

Qeyd edək ki, nevrozun yaranmasında ən əsas səbəb *bioloji* səbəbdir, yəni beyində serotoninin maddəsinin (xoşbəxtlik hormonunun) səviyyəsinin aşağı düşməsidir. Nevroza səbəb olan digər amillərə aiddir: panik atak, daim narahatlıq hissi, obussiv pozulmalar, təkrarlanan vərdişlər, xroniki yorğunluq, depressiya, müxtəlif fiziki narahatlıq, ağrılar, spazmlar, qorxular.

Qeyd edək ki, nevroz anadangəlmə də ola bilər. Sonradan o, illərlə progressivləşir. Burada hamiləlik vaxtı ananın nevrozun pik həddində olması rol oynayır. Eləcə də, arzulanmayan hamiləlik, aborta cəhd, uyğun vaxtda doğulmayan uşaqlar anadangəlmə nevroz olur. Deməli, nevroz, insanın sosial həyata uyğunlaşma cəhdləri nəticəsində yaranan ciddi və ya qalıcı davranış pozuntusudur. Bu, çətin həyat şəraitindən, şüursuz şəkildə edilən münaqişələri həll etmək üçün uğursuz cəhdlərdən yaranır. Nevroz xəstəliyi anatomik və ya fiziki səbəblərdən qaynaqlanmır, amma çox ciddi bir xəstəlikdir. Ziddiyyətlərlə uyğunlaşa bilməmək gərginlik və narahatlığa səbəb olur. Yuxarıda yazılanlardan aydın olur ki, nevrozun səbəbi dəqiq məlum deyil. Bu xəstəlik müxtəlif vəziyyətlərdə özünü göstərir. Nevrotik reaksiyalardan ibarət olan nevroz xəstəliyi heç bir səbəb olmadığı halda fiziki şikayətlərə səbəb olur. Nevrozun əsas əlamətlərinə aiddir:

– həyəcan, narahatlıq, qorxu, məyusluq, ümüdsizliyə qapılmaq;

– tez bir zamanda, hətta kiçik həcmli işin icra edilməsi zamanı baş verən yorğunluq, həyat aktivliyinin zəifləməsi;

– yuxusuzluq, çətinliklə yuxuya getmək və ya səhər oyandıqdan sonra zəiflik və yorğunluq hissi;

– güclü işıqlanma və yüksək səsə ağırlı reaksiyanın verilməsi;

– müxtəlif fobiyanın yaranması (məsələn, insan birdən-birə liftə, metroya və s. nəqliyyat vasitələrinə minməkdən qorxur);

– beyindən çıxmayan, yorucu, təkrarlanan fikirlər (məsələn, evdən çıxdıqdan sonra qaz, işıq, ütünün yanıq şəkildə qalmasından qorxmaq və s.);

– orqanizmin digər orqan və sistemlərində baş verən pozulmalar: iştahanın pis və ya əksinə həddindən artıq güclü olması, ürəkbulanma, qəbizlik, ishal, qarında ağrı, baş gicəllənməsi, arterial təzyiqin enib-qalxması, ürək döyüntülərinin tezləşməsi, ürək nahiyəsində olan narahatlıq hissi, cinsi meylin azalması, cinsi zəiflik və s.;

– bədənin müxtəlif yerlərində ağrılar (boyun nahiyəsində, çiyinlərdə, bəldə, mədədə, ürəkdə, baş ağrıları və s.).

Qeyd edək ki, nevrozun müxtəlif növləri var. Bunlara aiddir:

– qorxu nevrozu;

– isterik nevroz;

– nevrotik fobiya;

– obsessiv-kompulsiv nevroz;

– depressiv nevroz;

– nevrasteniya;

– depresson alizasiya nevrozu;

– ipoxaodrik nevroz.

Nevrozun müxtəlif xüsusiyyətləri uşaqlarda da müşahidə olunur. Uşaqlarda nevroz daha çox pubertat dövründə qeyd olunur. Bu dövrdə hormonal fonda kəskin dəyişikliklər yeniyetmələri müxtəlif həyat hadisələrinə münasibətdə xüsusilə həssas edir. Lakin uşaqlarda çox vaxt nevroz öz-özünə keçib gedir, təhlükəli və uzun sürən ruhi xəstəliklərin inkişafına gətirib çıxarmır. Eyni zamanda, qocalığın yaxınlaşması zamanı yaşlı insanlarda meydana çıxan nevroz özündə müxtəlif ruhi pozuntuların inkişafı təhlükəsini daşıyır və tez-tez daxili orqanların xəstəliklərinə səbəb olur.

Uşaq yaşlarında təsadüf edən nevrozun əmələ gəlməsinə və klinik xüsusiyyətlərinə təsir edən başlıca cəhət tam inkişaf mərhələsinə çatmamış sinir sistemidir. Q. E. Suxareva (1974) qeyd etmişdir ki, əgər uşaq kiçik yaşlarından qarşıya çıxma biləcək həyat çətinliklərinə qarşı

hazırlanmayıbsa, yəni tərbiyəsi və fiziki hazırlığı olmayan uşaqlar asanlıqla nevroza tutulurlar.

Ən kiçik yaşlarda meydana çıxan nevrozun əlamətləri bəzən müntəzəm ana qayğısının olmaması ilə bağlı meydana çıxır. Anasına bağlı olan uşaq uzun müddət onu görmədikdə əhvalı dəyişir, yuxusu pozulur, göz yaşları içərisində anasını gözləyir. Bəzən isə əksinə, ana öz uşağına lazımı mehribanlıq göstərmir, onu tez-tez cəzalandırır. Hər iki halda ananın münasibəti uşağın psixikasına ciddi təsir edir və nevrozik halın inkişaf etməsinə səbəb olur.

Hər iki valideynin və ailənin digər üzvlərinin (baba, nənə, böyük bacı, qardaş) uşağa qeyri-bərabər münasibəti də nevrozik əlamətlərin formalaşmasına səbəb olur. Atanın qəddar və ciddiliyi, ananın isə mülayim və qayğıkeşliyi uşağın əsəb sistemində olduqca mənfi təsir göstərir. Belə halda sinir sisteminin gərginləşməsi üçün şərait yaranır. Nevrozların əmələ gəlməsində ən qorxulu səbəblərdən biri də uşağın erköyün tərbiyə olunmasıdır.

Uşaqlarda nevrozların əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- narahatlıq, toxunma, göz yaşardıcılıq;
- işıq və yüksək səslərə reaksiya;
- yorğunluq və yuxusuzluq;
- mənfi vəziyyətə bağlılıq;
- hər hansı bir kiçik hadisə üçün fırtınalı reaksiya;
- fiziologiya planında dəyişikliklər: həzm, təzyiq və s.

Mütəxəssislərin fikrincə, uşaqlarda nevrozların yaranma səbəblərinə aşağıdakılar aiddir.

İrsiyyət amili. İnsanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında irsiyyət mühüm rol oynayır. İrsiyyətin maddi daşıyıcıları genlərdir. Həm fiziki əlamətlər (qamət, sifət quruluşu və s.), həm də fizioloji əlamətlər (sinir sisteminin tipi, sinir hüceyrələrinin miqdarı və s.) nəsil-dən-nəslə keçir. Nəslin hər hansı bir nümayəndəsində nevrozun olması dünyaya gələcək uşaqda da nevrozun olma ehtimalını artırır.

Ailə tərbiyəsi. Şəxsiyyətin əsasını qoyan cəmiyyətin ilkin struktur vahidi ailədir. Uşaq ilk tərbiyəni ailədə alır və ilk sosial təcrübəyə yiyələnir, bir şəxsiyyət kimi formalaşır. Ailə uşağın gələcək inkişafında, taleyində mühüm rol oynayır. Amma ailədə valideynlərin uşaqlarla həddindən artıq sərt münasibəti, valideynlərdən birinin spirtli içki və

ya narkotikdən istifadə etməsi, yaxud da ailədə uşağın həddindən artıq qorunması gələcəkdə uşağın nevroz olma ehtimalını artırır.

Uşağın müəyyən xəstəliklər keçirməsi.

Uşaqda olan kəskin və xroniki infeksiyalar, beyin zədələri, onkoloji xəstəliklər, raxit və s. inkişaf etmiş bir mərhələdə müxtəlif növ nevrozların yaranmasına səbəb ola bilər.

Uşağın fiziki və emosional stress keçirməsi. Uşaqlar uşaq bağçasına, məktəbə gedəndə, ailədə sözsöhbət olanda, xəstələnəndə, ailə üzvlərini itirdikdə və s. hallarda stress keçirirlər. Bu da nevrozların yaranmasına səbəb olur.

Yuxu rejiminin pozulması. Bilirik ki, yuxu insan fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Nəticədə, uşağın bu ehtiyacı tam ödənilməsə, gələcəkdə nevrozun yaranmasına səbəb olur. Ona görə də uşağın yuxusu tam olmalıdır.

Ailədə yeni uşağın dünyaya gəlişi. Bilirik ki, ailədə yeni bir uşağın dünyaya gəlməsi digər uşaqlarda qısqanclıq hissinin yaranmasına səbəb olur. Valideynlər ailədəki uşaqların hər birinə lazımı diqqət göstərməlidirlər. Əks halda qısqanclıq hissi uşaqlarda nevrozun yaranmasına səbəb ola bilər.

Qeyd edək ki, nevrozu aradan qaldırmaq üçün, ilk növbədə, düzgün diaqnoz müəyyən edilməlidir. Nevroz diaqnozunu qoymaq üçün pasiyentdən ətraflı anamnez toplamaq çox vaxt yetərli olur. Lakin bəzən qanda müəyyən parametrləri də yoxlamağa ehtiyac duyulur.

Nevrozların müalicəsi ən son protokollara uyğun olaraq pasiyentin yaşı, yanaşı xəstəlikləri, çəkisi və s. nəzərə alınaraq fərdi qaydada aparılır. Effektiv müalicə aparmaq üçün, ilk növbədə, xəstəliyin yaranma səbəbini müəyyənləşdirmək lazımdır. Nevroza səbəb psixoloji gərginlik, özünəqapanma, təşvişli hiss-həyəcan olarsa, bu zaman müalicənin mütləq komponenti psixoterapiyadır. Həmçinin, sakitləşdirici texnikaların tətbiqi də müsbət təsir göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə qeyd olunanları nəzərə almaqla nevrozlu uşaqların təlim-tərbiyə fəaliyyətini yüksək səviyyədə təmin etmək olar.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Nevrotik pozulmalardan əziyyət çəkən uşaqlarla çalışan tərbiyəçilər, müəllimlər və valideynlər üçün faydalı olacağını düşünürəm.

Problemin aktuallığı. Nevrozlu uşaqların xarakterik xüsusiyyətlərini araşdırmaq aktuallıq kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Захаров А.И. детские неврозы (психологическая помощь родителей детям). СПб.: Респекс, 2005, 400 с.
2. Исаев Д.Н. Психопатология детского возраста: Учебник для вузов. СПб.: Спец.Лит, 2001, 463 с.
3. Исаев Д.Н. Эмоциональный стресс, психосоматические и соматопсихические расстройства у детей. СПб.: Речь, 2005, 400 с.
4. Мартынов С.М. Здоровье ребенка в ваших руках. М.: Крон-Пресс, 1997, 336 с.

E-mail: allahverdi.gunel@bk.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəl.dok., dos. T.H. Ağayeva,*
ped.ü.fəl.dok., dos. S.R. Aslanova

Redaksiyaya daxil olub: 17.10.2022.